Daarna is het woord aan de Fractievoorzitter pg. *Burger* voor zijn inleiding: *Het politieke beeld van Nederland,* welke in verband met familieomstandigheden niet op de zaterdagmiddag kon worden gehouden.

Burger: Als eerste punt mag ik niet nalaten te spreken over een hoogtepunt van onze activiteit als politieke partij t.w. de Tweede Kamerverkiezingen. Verkiezingswerkzaamheden vormen geenszins het uitsluitende doel van onze activiteit. Wij vertegenwoordigen als politieke beweging een aantal inzichten met betrekking tot de ordening en het bestuur van de samenleving. Ons idealisme drijft ons die onophoudelijk uit te dragen. Wij trachten onze denkbeelden ingang te doen vinden. Daarom zetten wij in een jaar als het onderhavige, dus 1957, waarin geen verkiezingen zijn gepland, onze activiteit ononderbroken voort. Ik denk bij voorbeeld aan het agrarisch congres, aan een recente discussie over consumenten-vraagstukken, besprekingen over de gevaren van atoomexplosies. Zo zou ik een lange lijst kunnen opnoemen. Maar dat neemt niet weg dat het ogenblik, waarop ge-registreerd kan worden of en in welke mate het democratisch socialisme veld wint uiteraard voor onze partij van bijzondere betekenis is. Er heerste daarom terecht grote vreugde in onze kring op de avond van de 13e juni toen onomstotelijk kwam vast te staan, dat het de Partij van de Arbeid was die eindelijk het grootste aantal Kamerzetels had weten te verwerven.

Wat mij betreft wil ik wel bekennen, dat die vreugde niet minder groot was nu de uitslag — hoe onwaarschijnlijk het ook moge klinken — bleek te kloppen met de verwachtingen, die ik daaromtrent had gekoesterd. Integendeel, ik zag daarin een bevestiging van de vooraf uitgesproken analyse namelijk dat de protestanten het beleid der protestantse partijen inzake het Bisschoppelijk Mandement zouden afkeuren en voorts dat de jonge katholieke kiezers, die ditmaal ten getale van niet minder dan 45% van hen die voor het eerst ter stembus gingen, zouden weigeren zich ten koste hunner vrije politieke meningsvorming, te laten isoleren van het niet-katholieke deel van Nederland. M.a.w. de beide pijlers onzer progressieve volksbeweging bleken effectief t.w. dat wij niet sectarisch zijn, alsmede dat een daadkrachtige politieke partij op politieke grondslagen behoort te worden gebouwd.

Deze uitslag was en is van doorslaande betekenis voor het geestelijk klimaat van het Nederland der toekomst. In die zin overtreft die uitslag verre het partijbelang, hier is een zaak van de geestelijke bewoonbaarheid, van geheel Nederland in het geding.

De welbewustheid, waarmede de Nederlandse jonge kiezers gekozen hebben voor

politieke samenwerking in progressieve zin van alle gezindten, wordt duidelijk voor wie niet geheel heeft vergeten, de wijze waarop onze partij in die periode voorafgaande aan de verkiezingsdag was bestreden.

Ik ga voorbij aan de bestrijding van het niveau van de Gielens van de O 56 maniakken waarbij wij als brandstichters werden gekwalificeerd, alsook aan de verstoorders der orde onzer verkiezingsvergaderingen en wie hen daartoe ophitsten en waarvan de daders dan tenslotte onvindbaar blijken. Ik ga daaraan voorbij, omdat het Nederlandse volk als geheel deze propagandamethoden zodanig te boven is, dat het effect slechts omgekeerd kon zijn aan de bedoelingen. En de KVP-aanhang in het bijzonder moet zich wel beledigd gevoeld hebben door het feit, dat hun beginselen met dergelijke middelen verdedigd moesten worden.

Maar niet zonder belang is het te registreren dat ook teneinde neigt de bestrijdingsmethode der disqualificatie in het geestelijke vlak; de methode dat men bij voorbaat de PvdA-argumenten niet au serieux behoeft te nemen, ja die vanzelfsprekend mag negeren, als zijnde immers in wezen toch, van geestelijk negatief niveau.

Laat ik het zeggen met de woorden van de heer Goudszwaard in het ledencontactblad der Christelijk Historische Unie van juli/augustus j.l. 'Voor de komende jaren zullen we de doorbraak ernstig dienen te nemen. We komen er niet met woorden als: ontkerkelijking, afval, materialistische instelling."

Goedbedoelde slagzinnen als 'ons volk is een godsdienstig volk' of 'gehoorzaamheid aan de Bijbel' e.d., zullen, zo zegt de heer Goudszwaard, achterwege moeten blijven. 'Het zijn even zovele slagen in de lucht.'

Wij zijn er dus aan toe, dat men zich meer en meer gedwongen ziet ons te bestrijden om wat wij werkelijk zijn en willen zijn, en niet de vervalsing die men van ons placht te maken. Ook dat verkiezingsresultaat is ons meer dan welkom.

Niet minder verheugen wij ons een stevige klap te hebben kunnen uitdelen aan hen, die onze Nederlandse volksgemeenschap op vooroorlogse wijze met waterdichte schotten willen afscheiden en in parten opdelen. Men kan de betekenis moeilijk overschatten bij voorbeeld van het feit, dat KVP en KNP tezamen praktisch stationair zijn gebleven, de katholieke bevolkingsaanwas ten spijt.

Want verwerpelijk is die wijze van verwerkelijking van geestelijke beginselen, waarbij de machtsvorming zich principieel allereerst richt op een bepaalde groep van de Nederlandse

bevolking en pas afgeleid daarna, op het belang van het Nederlandse volk als geheel.

Wij als Partij van de Arbeid, als partij van de doorbraak, hebben deze uitslag niet cadeau gekregen. Wij hebben dit resultaat moeten bevechten mede tegen de krachten van geestelijke traagheid en verstarring.

Alléén moesten wij die strijd om de doorbraak voeren, een feit, te meer betreurenswaardig, omdat dit niet noodzakelijk moet worden geacht.

Immers men dient er zich wel van bewust te zijn, dat de keuze voor de doorbraak, de keuze voor de rechtstreekse verantwoordelijkheid voor het Nederlandse volk als geheel, heden ten dage in en door de Partij van de Arbeid tevens een keuze betekent voor het democratisch socialisme.

Maar, partijgenoten, het is buiten twijfel, dat er duizenden in den lande wel reeds zijn gewonnen voor de gedachte van de doorbraak, maar niet voor de gedachte van het socialisme. Het zou m.i. het Nederlandse politieke leven ten goede komen indien er naast onze partij een niet-socialistische partij bestond, die, hoezeer zij in haar maatschappelijke doeleinden ook van de PvdA mocht verschillen, in elk geval de gedachte van de doorbraak met ons gemeen zou hebben. Het is voor onze na-oorlogse geestelijke en politieke ontwikkeling zeer te betreuren geweest, dat een dergelijke politieke formatie, een dergelijke niet-socialistische doorbraakpartij niet kon ontstaan. Het was voor de bestaande politieke formaties blijkbaar niet mogelijk zich aldus te verbreden en te verdiepen, allereerst niet voor de confessionele partijen.

Hoe sterk echter ook in dit opzicht, de krachten van het verleden nog zijn, kan niet duidelijker blijken dan in de ontwikkeling van de VVD, waarin hier en daar stellig gedachten moeten leven, die niet afwijzend staan tegenover het door mij getekende meer ideale patroon van ons politieke leven. Onder leiding van prof. Oud bleek deze partij als geheel nog te zeer ontvankelijk voor een positivistische negentiende-eeuwse vrijzinnigheid. Mede dientengevolge is het hedendaagse liberalisme, alle bewoordingen ten spijt, in feite in Nederland geen kracht geweest tegen de verzuiling. Het machtswoord van de heer Oud tegen het creëren van werkgemeenschappen op geestelijke grondslag in de VVD, werkgemeenschappen zoals de PvdA die kent, betekende voor degenen in de liberale kring, die anders willen, opnieuw de afsluiting van een kans op vernieuwing. In feite kan men de VVD slechts binnen treden het beginselprogram onderschrijvend, wanneer men niet alleen politiek maar ook geestelijk liberaal is.

Met name ook is dit aspect nog eens duidelijk bij de behandeling van de Crematiewet tot uitdrukking gekomen. Immers toen weigerde de heer Oud om in een geest van verdraagzaamheid een compromis te zoeken, waardoor een zo groot mogelijk deel van de Nederlandse bevolking een redelijke mate van tegemoetkomendheid zou ervaren. Dus niet alleen de voorstanders van crematie, maar ook de anderen, het grote deel der Nederlandse bevolking, dat daartegen ernstige bedenkingen heeft.

De betekenis der werkgemeenschappen in onze partij kan moeilijk worden overschat. Telkenmale blijkt de onhoudbaarheid van de doctrine der confessionele partijen, als zoude hetzelfde geestelijke uitgangspunt eigenlijk tot één en dezelfde politiek in een gegeven situatie moeten voeren, ongeacht alle individuele, materiële en traditionele verschillen. Dat neemt echter het feit niet weg, dat, zoals in ons beginselprogram in waarderende zin wordt erkend, iemands geestelijke gezindheid in relatie staat tot zijn politieke inzichten. Daarom is het noodzakelijk, dat ieder onzer telkens van zijn eigen geestelijk uitgangspunt uit, de politieke noden en problemen van den dag moet kunnen verstaan en verwerken om tot een gezamenlijk aanvaardbare politieke praktijk te geraken die gericht is op het socialisme, maar in vormen die voor het overgrote deel van ons godsdienstig en geestelijk geïnteresseerde volk, aanvaardbaar en verdraagbaar zijn. Daartoe is bezinning en steun nodig met en van geestelijke verwanten, die gezamenlijk ja zeggen op wat als diepste waarde van het leven door hen wordt erkend. Anderzijds is tevens nodig de dagelijkse gezamenlijke strijd met al degenen die zich, vanuit andere uitgangspunten, niettemin tot hetzelfde actief reageren op de maatschappelijke en politieke werkelijkheid genoopt voelen. Wie deze afgewogen waardering van waarden een nieuwe vorm van verzuiling noemt, weet niet wat verzuiling is. Integendeel het gaat hier om de erkenning van een wederzijds verrijkende werkelijkheid. In en door de PvdA behoeft niet meer te worden gesproken van een ‘getrennt marschieren und vereint schlagen’ in de voor-oorlogse zin, toen naast een SDAP ook een Chr. Dem. Unie of een Kath. Democratische partij afzonderlijk noodzakelijk en wenselijk waren. Gezamenlijk moet thans de geestelijke spankracht worden opgebracht om in eigen rijen in de PvdA, het iedere Nederlander, die het democratisch socialisme als maatschappelijk ideaal erkent, reëel mogelijk te maken de verrijking te ondergaan, die strijd te kunnen voeren in één grote beweging, waarin voor allen plaats is. Een beweging, die alle vormen wil bestrijden, waarin het kapitalisme zich openbaart als een uitbuiter van de ene mens door de andere. Die kans tot nieuwe maatschappelijke vormgeving was wel degelijk in het geding op 13 juni 1956. Het

is daarom, dat die verkiezings- en formatieslag zo fel, zo moeizaam en zo niets ontziend is geweest.

Alle verkiezingsleuzen, hoe zinvol ook in engere zin als bij voorbeeld 'Drees of Romme' gaven toch in wezen niets anders weer dan dat het in 1956 ging om het behouden en vergroten van de kans op een nieuwe toekomst dan wel, een stap op de weg terug, zelfs indien dat zich nog niet direct in zijn volle consequenties in de praktijk zou hebben geopenbaard. Veelzeggend waren dan ook de reacties onzer tegenstanders op deze verkiezingsuitslag.

Zo bij voorbeeld vroeg prof. Molenaar in de Eerste Kamer bij de Algemene Beschouwingen van dit jaar, wat er nu eigenlijk door deze verkiezingen is veranderd. Een paar zeteltjes meer voor de een, een paar zeteltjes minder voor de ander, maar eigenlijk is toch alles hetzelfde gebleven.

Nu heb ik niet de indruk, dat de thans zo tevreden schijnende liberalen de verkiezingen zijn ingegaan met de bedoeling dat alles hetzelfde zou blijven. Let in dit opzicht op de reactie van het liberale Handelsblad van 11 januari j.l. na een betoog, dat minister Hofstra gehouden had voor de werkgeversgroep uit de Partij van de Arbeid. Onder het hoofd 'Teleurstellend betoog' zegt het blad: 'De minister heeft nu weliswaar een uitstekende toelichting gegeven op de Regeringsverklaring, maar het bleef alles bij algemeenheden. Met nadruk onderschreef hij, dat punt 1 van het regeringsprogram de handhaving van het monetaire en budgetaire evenwicht is. Maar helaas kwam later in zijn rede toch weer het streven naar een zo hoog mogelijke werkgelegenheid naar voren, een politiek, die stellig een der belangrijkste motoren is voor een inflationistische druk.'

U hoort het: helaas een zo hoog mogelijke werkgelegenheid.

En de heer Oud sloot zich in de Kamer geheel bij deze gedachtengang aan toen hij uitriep: 'Geef mij maar Colijn!' Ook de reacties van het politieke katholicisme en van het politieke calvinisme wekken niet de indruk, dat zij menen, dat hier niet anders aan de hand is dan een zeteltje meer of een zeteltje minder. Immers het verrassende verschijnsel deed zich voor, dat het veelal zo traag reagerende kerkevolk van de Nederlands Hervormde kerk voor zover zich dat in de Christelijk Historische Unie openbaart, op het kritieke moment blijk gaf te beseffen, dat een vervalsing van de verkiezingsuitslag, door de vorming van een coalitie-kabinet, fataal zou zijn.

Hoe aarzelend hun houding ook was en is, zij bleken niet bereid gevolg te geven aan de

eis van de Anti Revolutionairen om zich reserveloos te werpen in de armen van de verWelterde KVP.

Reeds bij de Algemene Beschouwingen in de Tweede Kamer moest ik dan ook constateren, dat de rede van de heer Bruins Slot bij die gelegenheid, in wezen niet anders was dan een gevecht over theologische geschilpunten in eigen protestants christelijke kring, waarbij hij telkens het woord socialisten of socialisme invoegde daar, waar hij protestants godsdienstige afwijkingen constateerde van zijn gereformeerde inzichten. Ik verklap dan ook bepaald geen geheim wanneer ik constateer, dat de confessionele minderheidscoalitie van KVP en AR niets ontziet om de CHU in te peperen, dat zij straf verdienen omdat zij niet braaf aan Romme's lijntje hebben gelopen bij de kabinetsformatie. Met name ook bij benoemingen treedt telkens aan de dag, dat KVP en AR de CHU in de strafbank willen houden. Dat alles is voor ons telkens een bewijs te meer hoe juist het was, toen wij bij de verkiezingen stelden, dat het ging om voortgezette progressiviteit dan wel restauratie. Ik althans ben de kop in 'Trouw' van 11 september 1956 niet vergeten, waarin triomfantelijk een kabinet werd aangekondigd van 7 KVP-ers, 3 Anti Revolutionairen, 2 CH en 2 VVD, de verkiezingsuitslag ten spijt.

Ik herhaal dan ook wat ik vaker heb gezegd, dat wij, ja dat Nederland het met een kleinere verkiezingsoverwinning van de PvdA niet had kunnen doen. De overwinning was prachtig maar tevens het minimum dat noodzakelijk was om iets te kunnen verwerkelijken van wat ik op ons Verkiezingscongres te Rotterdam als doel heb gesteld. Het beleid namelijk, dat zijn uitdrukking vond in de woorden: verder onze deze vlag.

Het is die strijd van restauratie of progressie, die ook verscholen was achter de eindeloze kabinetsformatie. Want er is wel niemand, die zal willen geloven, dat die maandenlange strijd werkelijk gestreden is om het nauwelijks definieerbare verschil dat bestaat tussen het definitieve program Drees bij zijn eerste formatiepoging en het program dat tenslotte het huidige kabinet tot grondslag heeft genomen. Maar, zo zal men zeggen, het kabinet Drees is er dan toch maar gekomen en al begrijpen wij, dat vele moeilijkheden zijn deel zullen zijn toch mag wel worden aangenomen, dat de vaste lijn van de socialistische invloed in ons staatsbestel zal worden doorgetrokken. Tegen wie, hoe begrijpelijk ook, zo redeneren, moet ik toch een waarschuwend geluid laten horen. Men zal misschien denken, dat ik zwarigheden zie die er in werkelijkheid niet zijn, welnu des te beter, maar ik kan niet blind zijn voor enkele hardnekkige verschijnselen in onze politieke verhoudingen, verschijnselen

die ik slechts zo kan verstaan, dat sterke invloeden in Nederland nog steeds niet bereid zijn het te nemen, dat het socialisme vanzelfsprekend in Nederland een regeringsfactor is. Laat ik een klein, ogenschijnlijk onbelangrijk, incident releveren.

Op 21 december j.l. was in de Tweede Kamer op zeer deugdelijke gronden het voorstel aan de orde om de taak van de Enquête Commissie als geëindigd te beschouwen. Deze dag was niet het minst ook bedoeld als een gloriedag voor de bepaald niet conservatieve voorzitter der Enquête Commissie, de KVP-er de heer Koersen. Het eenstemmig voorstel tot opheffing der uit alle fracties bestaande Enquête Commissie, werd doorkruist door een voorstel van de heer Welter om alsnog het Indonesisch beleid in het werk der Enquête Commissie te betrekken.

De alzijdig samengestelde Enquête Commissie had tenminste drie gronden om dit te weigeren, die ieder voor zich afdoende waren.

Ten eerste was gebleken, dat de getuigen zich de feiten niet meer zo herinnerden dat zij bereid waren zich na een tijdsverloop van tien tot vijftien jaar onder ede te laten horen.

Ten tweede een aantal der nog in leven doch Indonesiër zijnde getuigen konden in feite niet meer gehoord worden omdat onze relatie met Indonesië zulks niet toelaat. Dus zou slechts een onvoldoend bovenpartijdig beeld kunnen worden verkregen, hetgeen in strijd zou zijn met de steeds door de Enquête Commissie gevolgde werkmethode.

Ten derde was er alle gelegenheid geweest dit Indonesische beleid na de oorlog in het parlement uit de doeken te doen, zodat een enquete, juist gericht op het parlementloze oorlogstijdperk, daarvoor niet noodzakelijk was. Niettegenstaande nu het feit, dat de heer Welter mededeelde ten deze slechts voor zichzelf te spreken bleek bij de stemming, dat 14 van de 31 aanwezige KVP-ers zich achter de heer Welter schaarden wat ook de heer Koersen betogen mocht.

De heer Welter wist wel wat hij deed toen hij passage boekte op het KVP linieschip, waar officieel vastgesteld het parool geldt, niet meer van progressief of conservatief te weten.

Vervolgens vestig ik uw aandacht op een artikel van de heer Romme in de Volkskrant van 29 december 1956 vlak voor de Algemene Beschouwingen in de Eerste Kamer van dit jaar. Daarin betoogt de heer Romme, na geconstateerd te hebben, dat er na de kabinetsformatie uiterlijk in de politieke situatie weinig veranderd lijkt, maar dat in werkelijkheid de verandering groot is, het navolgende:

‘Er zijn er, die het noodkarakter van het kabinet Drees pogen te camoufleren. Zij

vergeten het liefst zijn wordingsgeschiedenis en willen haar weg-vagen uit ieders herinnering, maar de politiek der onwerkelijkheid breekt gewoonlijk op de ongelegenste momenten op en is reeds daarom weinig verstandig."

Vervolgens zegt de heer Romme kennelijk aan het adres van de Christelijk Historischen 'hoezeer deze brede basis gedachte aan aanhang heeft gewonnen, heeft de afgelopen zomer, tot het geforceerde toe, vertoont. Tot het geforceerde toe: want toen de brug ditmaal niet bleek te slaan waren er, die toch hun verlangen naar de brede basis niet prijs gaven en van een andere oplossing niet wilden weten.'

Op welke andere oplossing de heer Romme hier doelt, kan mijns inziens niet twijfelachtig zijn.

En de aantrekkelijkheid van die goede oude coalitie werd door de heer Romme nog eens onderstreept toen hij op 15 januari 1957 niet alleen de burgemeestersbenoeming in Den Haag toejuichte, maar er gelijktijdig aan herinnerde, dat ook Amsterdam een Anti Revolutionaire burgemeester had gekend. Het grote doel gaat voort, waarde toehoorders, het doel tijdens de kabinetsformatie om de Partij van de Arbeid, de verkiezingsuitslag ten spijt, in de oppositionele hoek te dringen. In dat verband acht ik het niet onbedenkelijk dat de CHU nog steeds innerlijk onzeker is.

Reeds vroeger vestigde ik de aandacht op het feit, dat de fractievoorzitter van de CHU der Eerste Kamer, de heer Kolff, mij enige jaren geleden verweet, dat ik niet bestaande leeuwen en beren zag wanneer ik wees op de symptomen van het herstel van de voor-oorlogse confessionele coalitie, maar dat deze zelfde heer Kolff het jaar vóór de verkiezingen zei, dat zulk een herstel op dat ogenblik niet opportuun was omdat zodanige coalitie *nog niet* sterk genoeg zou zijn. Welnu bij de Algemene Beschouwingen der Eerste Kamer in januari van dit jaar, in 1957 dus, herhaalde de heer Kolff uitdrukkelijk dit standpunt. Ik citeer:

'De mogelijkheid zou zich kunnen voordoen dat uit de drie partijen op welke voorheen de rechtse samenwerking steunde, men wederom een kabinet van behoorlijke kracht zou kunnen formeren. Het zal echter moeten worden afgewacht of deze mogelijkheid zich nog eens zal realiseren. Door thans op een daartoe ongelegen ogenblik een zodanig kabinet te gaan vormen, dat op een zeer zwakke basis zou hebben gesteund, zouden wellicht goede kansen voor de toekomst bedorven zijn.

Het was voornamelijk om deze reden, dat de CHU toen onoverkomelijke bezwaren had

daaraan mee te werken.'

Dit opportunistische verhaal van de heer Kolff, waarbij alleen maar zeteltjes worden opgeteld, klinkt wel heel anders dan wat ik nu citeer van de heer Goudszwaard in het CH blad 'Binding' van oktober 1956.

'Het woord 'coalitie' heeft immers deze gevoelswaarde in zich, dat op grondslag van christelijke beginselen de samenwerking van RK en Protestantse groepen tot stand komt. En juist deze samenwerking, zoals prof. Duynstee propageert en deze ook door 'Trouw' wordt voorgestaan, achten wij funest. Wij verwerpen het herstel der coalitie dus niet alleen om praktische redenen maar bovenal op principiële gronden.'

En op dit duidelijke geluid sluit dan, om de verwarring te completeren, het feit aan dat de CH-leden van de pas opgetreden Beneluxraad zich met de Anti Revolutionairen hebben laten inschakelen bij de Katholieke Partijen der Beneluxlanden onder de naam Christen Democraten. Of zij daarmede hun Belgische geestverwanten een grote dienst hebben bewezen is natuurlijk weer een andere vraag.

Maar ik wil het beeld niet eenzijdig maken want ter andere zijde is het bepaald niet zonder belang, dat, na de kwasi principiële AR bestrijding van de bezetting van de ministerpost op Overzeese Rijksdelen een CH-functionaris daar is benoemd tengevolge waarvan de KVP/AR samenwerking geen automatische meerderheid meer in het kabinet heeft. Door het accepteren van deze voorziening voor zaken overzee hebben de Anti Revolutionairen eens te meer bewezen hoe weinig inhoud hun standpunt tijdens de kabinetsformatie had, toen zij die wilden laten mislukken omdat — zo heette het — de vervulling van deze post voor hen onaanvaardbaar was.

Het zal er wel weer op neer komen, dat wij het zullen moeten zijn die met hardnekkigheid zullen moeten vasthouden aan de eis, dat de noodzaak van het voortbestaan van dat Departement aan een grondige studie moet worden onderworpen, met name ook in nauw overleg met Suriname en de Antillen.

Voeg bij dit alles het vrijen van de VVD met de KVP inzake het vraagstuk van de bezitsvorming en het telkens terugkerend verhaal, dat het toch waarlijk na de laatste verkiezingsstrijd te gek is, dat zowel de KVP als de PvdA in één kabinet zitten, zoals dat dan heet alsof er niets gebeurd was, dan kan niemand onzer menen dat er veel reden is om op onze lauweren te gaan rusten. Integendeel wij dienen eenvoudig te constateren, dat nog steeds krachten actief zijn, die kabinetsformatie wensen op de politieke tegenstelling

socialisten/niet-socialisten of met andere woorden een kabinet van de Partij van de Arbeid of wel en dus in feite een kabinet van de gezamenlijke rest.

Ik twijfel er niet aan of er zijn in alle niet-socialistische politieke groeperingen krachten, die bereid zijn Nederland te stellen onder de macht van Romme, al was het maar uit de negatieve overweging, dat daarmee de PvdA uit het zadel zou zijn gelicht.

Die tendenz is te meer te laken omdat daarmee welbewust wordt ingegaan tegen de wil van het Nederlandse kiezersvolk en men dusdoende derhalve de democratie verzwakt. Het moge bekend zijn, dat ik niet behoor tot degenen, die alleen maar woorden van lof hebben, voor het kiesstelsel der evenredige vertegenwoordiging, omdat dit stelsel wel de tendenz van de inzichten van de kiezers tot uitdrukking pleegt te brengen maar onvoldoende macht verstrekt aan degenen, die allereerst geroepen blijken de kiezers wil tot werkelijkheid te maken. Dit laatste geschiedt, zij het met alle andere nadelen daaraan verbonden, wel in sterker mate door het districts-kiesstelsel. Maar ook onder het huidige kiesstelsel dient naar vermogen ernst te worden gemaakt met de bedoelingen der kiezers. Het was dat juiste gevoel voor democratische verhoudingen dat prof. Kranenburg, wiens heengaan wij zo zeer betreuren, deed ingrijpen door middel van enige artikelen in 'Het Vrije Volk' in de formatiestrijd. Want het is onmiskenbaar, dat er iets werkelijkheid geworden is van het thema, dat ik twee jaar geleden op het congres te Leiden tot uitdrukking heb gebracht. O, zeker, ik begrijp en ik beaam, dat het hoogtepunt van dat congres is geweest de machtige uiteenzetting, die Joan Willems toen heeft gegeven over het geïntegreerd blijven van de Katholieke Werkgemeenschap in de Partij van de Arbeid. Wij allen herinneren ons nog de spanning waarmee Willems' uiteenzetting werd aangehoord en de spontane bijval, die zich daarna ontlaadde.

Maar sommigen uwer zullen zich stellig ook nog herinneren hoe ik mijnerzijds heb aangetoond, dat er in politiek Nederland een verschuiving plaats vond van het machtscentrum en dat het niet langer zo is in Nederland, dat vanzelfsprekend de KVP regeert met enkele andere partijen. Dat er integendeel een machtsevenwicht is ontstaan tussen de Partij van de Arbeid en de KVP met een tendenz, dat die centrale plaats van de KVP wordt overgenomen door de PvdA. De verkiezingen heben die prognose slechts bevestigd en het blijft alle formatie-narigheid ten spijt een verheugend feit, dat tot nu toe een kabinet zonder PvdA onmogelijk is gebleken. En indien dan heden ten dage krachten werkzaam zijn om dat bij de formatie gemiste doel alsnog te bereiken, dan wil ik mijnerzijds

slechts beweren, dat zo'n resultaat, namelijk het regeren tegen de kennelijk krachtiger wordende wil van de massa van het Nederlandse volk in, een klap in het gezicht van de democratie zou zijn die als een boemerang zou werken. Men dient goed te weten, dat zonder de PvdA regeren in de praktijk betekent: tegen de PvdA regeren. Ook meen ik met recht te mogen zeggen, dat een fiasco van de werking van het democratisch stelsel in het huidige tijdsbestek mede gelet op de internationale verhoudingen, bepaald afschuwelijk zou zijn.

Zo hebben wij dan, uitsluitend dank zij het Nederlandse kiezersvolk, het zoveelste kabinet Drees. Onze tegenstanders hebben dat niet weten te verhinderen. Hun volgend doel is nu, ons de maximale prijs te laten betalen voor onze regeringsdeelname. Maar daarvoor zijn ze bij ons aan een slecht kantoor.

Immers ongeacht de risico's voor de Algemene Ouderdomswet, lieten wij ons in 1955 niet plat strijken voor het kreupele huurwetje. Evenmin zijn wij, of partijgenoot Van Tilburg uit Suriname zenuwachtig geworden, toen Romme en de Gaay Fortman te onzen kosten wilden kabinetformeren. Wij hebben geen pink uitgestoken om hen te hinderen, al zijn zij niettemin mislukt.

Het is in dit kader dat ik iets wil zeggen over de bestedingsbeperking.

De nieuw opgetreden minister Hofstra, de man die bepaald niet onder algemeen applaus de ministerszetel is ingedragen, de man die op 13 mei 1955 van de heer Romme het verwijt kreeg te horen van het verslonzen van de aandacht van de economisch sterkeren, deze nieuw optredende minister, die zich in korte tijd gezag heeft weten te verwerven ziet zich geplaatst voor de onaangename situatie, dat de inkomsten de uitgaven niet dekken, dat de consumptie wordt overtroffen door de produktie en dat niettegenstaande stijgende prijzen toch de tering naar de nering moet worden gezet. Wij hebben reeds eerder in de na-oorlogse periode een dergelijk kritiek stadium meegemaakt, namelijk toen als gevolg van de Koreaanse oorlog de prijzen van de grondstoffen, die wij moeten invoeren, stegen. De methode van bestedingsbeperking, die toen is toegepast, week zodanig af van wat in het vooroorlogse Nederland in zulke situaties met alle werkloosheids-ellende van dien gebruikelijk was, dat de Partij van de Arbeid in 1952, de toen achter ons liggende narigheid ten spijt, een verkiezingswinst behaalde van 27 op 30 zetels.

Opnieuw spelen thans de internationale verhoudingen, waarover ik nog nader kom te spreken, een rol. Maar er zijn ook andere factoren in het geding als hoedanig worden

genoemd de overinvestering als gevolg van de belastingfaciliteiten aan de ondernemingen, de belastingverlagingen van het vorige kabinet en de gevolgen van de vrije loonpolitiek.

De heer Oud heeft vorige week in de Kamer in een rock en roll-verhaal uiteengezet hoe hij alles had voorzien en voor alles had gewaarschuwd. Hij wist niet, zo zei de heer Oud woordelijk, dat hij zo'n profeet was.

Desondanks moet ik bekennen mij niet te herinneren, toen ik bij de Algemene Beschouwingen in 1955 wees op de dwaasheid van de voortgezette belastingfaciliteiten voor investeringen in een tijd van hoogconjunctuur, steun van de heer Oud te hebben gekregen. En ik heb geen enkele reden om aan te nemen dat toen voor dit standpunt een meerderheid in het kabinet of in de Kamer gehaald zou kunnen worden. Hoe hebben wij nog tijdens de kabinetsformatie er voor moeten vechten.

Evenmin heb ik van dat wijze inzicht van de heer Oud iets gemerkt toen het debat ging over de aanpassing van de ambtenarensalarissen aan de definitieve ouderdomsvoorziening, noch ook kort geleden bij de verhoging van de benzine- belasting voor een, krachtens KVP-amendement, termijn van twee jaar, noch ook bij de behandeling van de kwestie van de verhoging der topsalarissen. Wel is in dat lachen-gieren-brallen-verhaal van de heer Oud duidelijk geworden, dat hij bezwaar heeft tegen verhoging van de Inkomstenbelasting als alternatief voor de melkprijsverhoging en voorts ook tegen de uitkeringen van de gemeentelijke diensten voor sociale zaken boven de uitkering Suurhoff.

De heer Oud die alsnog belastingverlaging als het hoogste ideaal ziet, acht het onmogelijk om een overschot te creëren in tijd van hoogconjunctuur, maar hij zwijgt over de vraag of overschotten dan wellicht gecreëerd moeten worden in tijden van crisis. Ik neem aan, dat u het in al zijn brutaliteit begrijpt: geen loonsverhoging in hoogconjunctuur, dat is immers maar looninflatie, maar ook geen winstenafroming noch voor onderwijsdoeleinden, noch voor sociale voorzieningen noch voor reservevorming of welk ander doel ook. Neen integendeel belastingverlaging. Van hoogconjunctuur behoren immers slechts de bezitters te profiteren. En dan maar bezitsvorming prediken. De NBC kwam woorden tekort van lof op deze redevoering. Wij daarentegen zeggen met Oosterhuis: Wij kennen het lied en wij kennen de wijs.

Waarde toehoorders, wij kunnen ons met deze weinig serieuze benadering van ernstige vraagstukken niet verder inlaten. In alle duidelijkheid heeft de Partij van de Arbeid, zo in het Voorlopig Verslag als in het openbaar, de risico's opgesomd welke aan de belastingverlaging

van 1955 verbonden waren. Maar ik ben niet blind voor het feit, dat wij toen te maken hadden met het aflopen van een aantal tijdens Lieftinck tijdelijk opgelegde belastingen, zodat automatisch belastingverlaging zou optreden, tenzij de regering met voorstellen tot verlenging van de bestaande en dus in feite tot verhoging van de belastingen zou komen.

Dit was toen — aantoonbaar! — politiek volstrekt onhaalbaar zodat wij daarom in die situatie de automatische vermindering der vennootschapsbelasting slechts konden beperken en succesvol daarvoor afschaffing van indirecte belastingen en verlaging van inkomstenbelastingen in de plaats gesteld zagen.

Deze historische achtergrond mag niet uit het oog worden verloren bij de beoordeling van de factor belastingverlaging.

Een dergelijke zinvolle achtergrond nu, ontbreekt bij de factor het vrijere loonbeleid, dat door de meerderheid der Kamer met behulp van de confessionele vakbewegingen is afgedwongen.

Omtrent dit beleid was voorzienbaar dat in de huidige periode van overspannen arbeidsmarkt, noodzakelijkerwijze de loonstijging zich niet zou beperken tot een gemiddelde van twee uitersten maar zou oplopen tot het maximaal mogelijke. En het was een open vraag of de conjunctuur-stijging zich zo zou doorzetten dat die mate van verhoging uiteindelijk te handhaven zou blijken.

In onze kring bestaat nu eenmaal niet een groot optimisme omtrent onafgebroken conjunctuurstijgingen in het kapitalistische bestel, alle geleerde redeneringen ten spijt, dat men heden ten dage de conjunctuur zo fraai in de hand heeft. Immers er is ook de politieke macht nodig, om deze kennis in daden om te zetten.

De bekende motie-Romme tot vrijere loonvorming, is dan ook, alle lofzangen daarop ten spijt, op een fiasco uitgelopen, het welk niet alleen door de landarbeiders, maar zoals thans blijkt, door allen betaald moet worden. Daaraan kunnen al de bochten niet af doen, waarin vier, vijf KVP-sprekers tijdens het recente bestedingsdebat, zich tegenstrijdig gewrongen hebben.

Wij zijn in een situatie geraakt van noodzakelijke correcties op het economisch leven als gevolg van een combinatie van factoren. Factoren die ten dele politiek laakbaar zijn, zoals de te lang voortgezette investeringsfaciliteiten, de onontkoombaar gebleken belastingverlaging en het vrijere loonbeleid; factoren die anderszijds als zijnde van internationale aard, goeddeels buiten onze greep liggen. Ik vestig *nu* uw aandacht op het feit, dat de door het

kabinet voorgestelde corrigerende voorzieningen geenszins uitsluitend uit verlagingen bestaan maar dat tevens niet verzuimd wordt om de achterstand van de landarbeid te redresseren. Verder ook is onzerzijds niets nagelaten om te zorgen dat de druk zo rechtvaardig mogelijk zal worden verdeeld en dat in het bijzonder de op zichzelf noodzakelijke melkprijsverhoging ten dele zal worden vervangen door belastingen, die de massa minder direct treffen. Symptomatisch voor onze wijze van benaderen van deze waarlijk niet bijzonder aantrekkelijke materie, is onze actie voor de schoolmelkvoorziening en het relatief drukken van het belastingtarief voor ongehuwden. Ook, ja juist ook bij beperkingen, zij rechtvaardige verdeling het richtsnoer.

De veel bekritiseerde regeringsnota over de bestedingen is een merkwaardig stuk waar het zich bepaaldelijk niet alleen bezig houdt met beperkingen, maar gelijktijdig met een evenredige en rechtvaardige verdeling dier beperkingen en in het bijzonder ook dat het mede door de vrijere loonpolitiek getroffen platteland niet nog eens het kind van de rekening wordt.

Dit gezegd hebbende vraag ik bovendien uw aandacht voor het feit, dat het bepaald niet zo is, dat in landbouwkring veel blijkt van pogingen om waardering te wekken voor de toch wel merkwaardige situatie, dat temidden van algemene beperking, ten aanzien van het platteland opgetreden en dreigend onrecht, in meerdere of mindere mate ongedaan wordt gemaakt. Integendeel, het lijkt soms wel zo alsof een ieder het beter zou doen dan minister Mansholt.

Welnu, ik vraag in alle duidelijkheid welke andere partij als geheel, bereid is terwille van haar rechtvaardigheid ook ten plattelande, meer offers te brengen dan de Partij van de Arbeid in feite heeft afgedwongen. Ik vraag, durft de heer Louwes te beweren, dat hij in de gehele Eerste en Tweede Kamerfractie van de VVD ook maar één volledige medestander van zijn standpunt heeft behalve de heer Den Hartog? En waar ik het er voor houd dat deze vraag ontkennend moet worden beantwoord, ware enige meerdere bescheidenheid zijnerzijds, ten deze niet misplaatst. Zo iemand, dan kan hij het weten, dat in Nederland geen werkelijk afdoende agrarische hervormingen tot werkelijkheid kunnen komen dan door de stuwende kracht van de Partij van de Arbeid.

In het Verkiezingsprogram van de Partij van de Arbeid lees ik: ‘blijvende regeling van koop- en pachtvoorwaarden van landbouwgronden.’

In het Regeringsprogram lees ik ‘blijvende voorzieningen dienen te worden getroffen tot

prijsbeheersing der landbouwgronden.'

In het Verkiezingsprogram lees ik 'voorzetting van de winning, verbetering en herverkaveling van cultuurgronden mede om kleinere bedrijven te kunnen vergroten.'

In het Regeringsprogram lees ik 'voorts zal worden gestreefd naar de sanering van onrendabele kleine bedrijven door gebruikmaking van nieuw gewonnen grond of tot dit doel aangekochte gronden.'

In ons Verkiezingsprogram lees ik 'maatregelen ter voorkoming van versnippering der bedrijven in het bijzonder waar herverkaveling en sanering heeft plaatsgevonden.'

In het Regeringsprogram lees ik 'wettelijke maatregelen zullen worden voorgesteld ter voorkoming van versnippering van bedrijven waar herverkaveling en sanering hebben plaatsgevonden.'

De liberale heer Molenaar had in de Eerste Kamer niet geheel ongelijk toen hij over het regeringsprogram zei, dat het wel een verkiezingsprogram leek. Ja, wat willen de liberalen dan eigenlijk? Met een verkiezingsprogram de kiezers tegemoet treden, om het na de verkiezingen in de archiefkast op te bergen?

Wat de Partij van de Arbeid betreft, die beoogt, waar mogelijk, haar verkiezingsprogram in het regeringsprogram te doen opnemen om daarna tot werkelijkheid te worden gebracht. Dat is waarlijk niet alleen op het stuk van de landbouw gelukt. Nu hoop ik maar, dat alle heiligheid van de eigendom ten spijt, het straks niet meer socialistisch heet wanneer de grondeigendom niet meer willekeurig wordt verkaveld, of wanneer beperking wordt aangebracht in het erfrecht ten aanzien van landbouwgronden of ook wanneer de KVP niet langer een meerderheid in de Kamer haalt om grond- en pachtprijsvoorzieningen slechts van tijdelijke aard te doen zijn.

Ja, u verstond mij goed, waarde toehoorders, ik zei, te hopen dat een bepaald voor de gemeenschap nuttig en belangrijk beleid straks niet meer socialistisch zou heten.

Ik wil dat nader toelichten.

De ervaring leert namelijk dat het merkwaardigerwijzer nooit socialistische maatregelen schijnen te zijn die een parlementaire meerderheid halen.

Zodra onder de stuwing van de socialistische beweging iets in de volksgemeenschap tot werkelijkheid is geworden, dan mag dat niet meer de naam dragen van socialistische politiek. Dat is het geval geweest met de verovering van het Algemeen Kiesrecht; dat is het geval geweest in zo ontelbaar vele sociale voorzieningen, om nog maar niet te spreken van

de vrouw, gehuwd of ongehuwd, bezig in haar huis of in een bezoldigde functie. Dat is met name op het ogenblik het geval wanneer welhaast algemeen en niet het minst onder impuls van Hofstra's betogen, het fiscale beleid dienstbaar wordt gemaakt aan veel verder strekkende doeleinden dan alleen maar het doel om de duiten bijeen te brengen om bepaalde voorzieningen te kunnen betalen. Voorzover heden de fiscale politiek tevens conjunctuur politiek is en de gecoördineerde, economische, sociale en fiscale politiek als een centraal regeringsdoel wordt gezien, dan moet ik de oude Hein Vos wel van stal halen, of wilt u de jonge Hein Vos van het Plan van de Arbeid, om te registreren dat deze planmatigheidspolitiek toch niet geheel los staat van een maatschappelijke ontwikkeling, die wij socialisten hebben voorzien en gestimuleerd.

Deze oude Hein Vos moge zijn haren verliezen, maar zijn socialistische denkbeelden, die gisteren utopie waren, zijn vandaag werkelijkheid. En wanneer heden ten dage planmatige voorzieningen worden getroffen, waarbij de belangen van alle volksgroepen worden afgewogen teneinde op de juiste wijze de tering naar de nering te kunnen zetten, dan is ook hier iets aan de orde wat weliswaar geen socialisme meer heet, maar er toch, maar bescheiden gezegd, niet vreemd aan is. Wij althans zullen maximale aandacht besteden aan het prijzenverloop, opdat de brede massa der bevolking, slechts het volstrekt onvermijdelijke aan lasten ervaart, terwijl het aan geen dovemansoren is gezegd, dat de bestedingsbeperkingsbelastingen slechts tijdelijk, namelijk voor twee jaar, worden opgelegd. Dat heeft voor ons beslist ook zijn consequenties voor de lasten van de consument.

Intussen, het zou mij niet verwonderen indien in Nederland de invloed van het socialisme evenredig zou toenemen naar de mate, waarin wij onze eisen kunnen doen verstaan niet als uitvloeisel van een vermeend stelselmatig of dogmatisch socialisme, maar als een algemene wenselijkheid voortvloeiende uit de verantwoordelijkheid van de ene mens voor de andere.

Het is die werkwijze, die ons in het wezen van de zaak niet zwaar kan vallen omdat het ons uiteindelijk niet gaat over de vraag of op algemeen wenselijke voorzieningen, de niet-socialisten het etiket socialistisch min of meer afgedwongen moeten dulden, maar of de ontwikkeling zodanig is dat de volksgemeenschap vrijwillig een maatschappelijke orde aanvaardt, waarin zo ver als maar enigszins mogelijk is, allen aan hun rechtmatig deel kunnen komen. En wanneer ik zeg *'allen* dan bedoel ik ook inderdaad allen. Dan bedoel ik niet 'alleen' de groepen, die het minst vergeten zijn en zich toch nog met een zeker recht als

vergeten groepen beschouwen. Dan bedoel ik ook de werkgevers in de particuliere sector, die een dienst in de volksgemeenschap hebben te verrichten, een dienst die toch zijn wezenlijke zin ontleent aan de mate waarmee het gezamenlijke belang wordt gediend. Ook die gedachte wint meer en meer veld. Bij vele ondernemers is het vandaag de dag bepaald niet meer zo, dat zij zich niet bewust zouden zijn van hun verbondenheid aan en van hun verantwoordelijkheid voor de volksgemeenschap als geheel.

En met 'allen' bedoel ik — het bleek reeds — niet minder de groepen van de agrarische bevolking, die merkwaardigerwijze als gevolg van de hoogconjunctuur in het gedrang zijn gekomen.

Ja met 'allen' bedoel ik die 'allen die thans uit hoofde van de AOW Suurhoff uitkering ontvangen, waarbij 700 miljoen per jaar van het nationale inkomen voor gemeenschapslicht werd afgezonderd, zodat die 'allen' van jong tot oud weten, tot wie onze verantwoordelijkheid zich uitstrekt.

Dat is de positie van onze partij temidden van het Nederlandse volk, een positie die wij door harde strijd hebben veroverd, die wij in hardnekkigheid hebben bevestigd, een positie die velerlei perspectieven opent zowel op sociaal en economisch terrein als op dat van onderwijs en cultuur, een positie, die ook in tijden van tegenslag rechtvaardigheid waarborgt; een positie die fel omstreden is en geenszins verzekerd maar die zo veel hoopvolle kansen biedt, dat het waard is daarvoor alle krachten in te zetten.

Het laatste facet, waarop ik u wil wijzen is de omstandigheid, dat de veelvuldigheid der vraagstukken, die ik moest aanroeren zich afspelen temidden van een land klein in oppervlakte, circa 11 miljoen inwoners tellende, een volk waarvan het lot ten nauwste samenhangt met de wereldontwikkeling als geheel.

Zo iets uit mijn betoog is gebleken, dan is het wel de moeizaamheid der democratische regeringsvorm, maar het is u bekend en het zal nog nader blijken hoe zeer die regeringsvorm desondanks oneindig te preferen valt boven die der dictatuur. De dictatuur die met de Sowjet Unie als centrum reeds een tiental jaren een vreedzame welvaartsontwikkeling bedreigt. Het communisme en de dictatuur zijn naar hun wezen agressief, terwijl onze doeleinden daarentegen zich naar hun wezen nu eenmaal niet met geweld laten verwerkelijken. In deze stelling ligt de consequentie opgesloten, dat onze houding tegenover het communisme niet anders kan zijn dan die van afweer, van defensie. Daar komt bij, dat ik de mening ben toegedaan dat indien onze defensieve kracht groot genoeg is daarmee de

machten der terreur op de meest effectieve wijze worden ondermijnd. Want terreur eist om te kunnen voortbestaan steeds verdergaande terreur en steeds verdergaande agressie.

Daarom was het in beginsel fataal voor de communistische dictatuur toen het zich door de defensieve luchtbrug naar Berlijn een halt zag toegeroepen. Daarom was de militaire agressieve mogelijkheid van de Sowjet Unie, na Korea teneinde, tenzij de totale vernietiging van een atoomoorlog zou worden geriskeerd.

Fundamenteel fout acht ik de mening, dat het Westen van een agressieve NATO iets te verwachten zou kunnen hebben; een standpunt dat nog steeds waard is om in duidelijkheid te worden uitgesproken, zo voor Westers gebruik als tegenover de wereld der jonge naties die om historisch niet onbegrijpelijke redenen, aarzelend tegenover het Westen staat. De Sowjet Unie heeft als gevolg van de krachtige militair defensieve houding van het Westen het accent meer gelegd op economische agressie en zich met al haar intelligentie geworpen op de slagader van de Westeuropese energievoorziening; het Midden-Oosten, uitlopend in een dreiging naar Algiers, waar Frankrijk worstelt met het probleem van ver over het miljoen daar, te midden der autochtone bevolking geboren en getogen Fransen. De Sowjet- Unie vond de dictator Nasser als bondgenoot. Het Westen verzuimde te beseffen, dat ook zijn defensieve taktiek dientengevolge een sterker economisch aspect behoefde. Integendeel. In Frankrijk en Engeland won de illusie veld, dat zij langs gewelddadige weg hun positie in het Midden-Oosten zouden kunnen en mogen handhaven. Ik ga niet in op alle drogredenen, waarmee dat Frans-Engels beleid achteraf is verdedigd. Ik kan mij alleen maar verwonderen na dit débacle nog uit de mond van de heer Korthals in de Raad van Europa te moeten vernemen, dat Frankrijk en Engeland niet anders hadden gekund. Ik geef toe, dat het na-kaarten is om te vragen waarom de Tories de door Labour uitgelokte Veiligheidsraadsuitspraak hebben genegeerd, waarbij voor Israël vrije doorvaart door het Suezkanaal werd verlangd, alsook waarom Engeland niet een m.i. gemakkelijk bereikbaar behoorlijk arrangement over de doorvaart van het Suezkanaal met Egypte heeft getroffen enkele jaren geleden toen het zijn troepen in vriendschap uit dat land terug trok. Maar tot de huidige dag is mij niet duidelijk geworden waarom wel de doorvaart door het Suezkanaal vele maanden lang door gezonken schepen kon worden geblokkeerd en die doorvaartmogelijkheid niet vrijwillig dus zonder agressie kon worden genegeerd. Wij waren toch niet gedwongen om van het Suez-kanaal gebruik te maken. Ook de M.v.A. van minister Luns aan de Eerste Kamer d.d. 1 maart 1957 op de begroting van Buitenlandse Zaken vermag

mij ten deze geen andere verheldering te brengen, dat dat het blijkbaar moeilijk is om wat fout is, ook fout te noemen.

Ik houd het er echter voor, dat bij een dergelijke moreel sterke houding de positie van Engeland en Frankrijk in het Midden-Oosten alsmede van het Westen als geheel ook materieel sterker zou zijn dan nu het geval is. Dit temeer waar dan Koning Saoed de vermindering van zijn olie royalties ad 300 miljoen dollars ’s jaars aan niemand anders dan aan Nasser zou hebben kunnen wijten, hetgeen voor de mogelijkheden van hun gezamenlijk optreden tegen het Westen niet bevorderlijk zou zijn geweest.

Kortom het wil mij voorkomen, dat hier geweld had kunnen en moeten worden vermeden en ik heb niet de indruk dat dan de positie van Israël in zijn rechtmatige zelfverdediging zou zijn verzwakt, integendeel. Maar de feiten zijn anders gelopen. Eden is gegaan en Nasser is gebleven. En desondanks is het geheel West Europa duidelijk geworden, voor zover dat onverhoopt nog nodig was, hoezeer het toekomstlot der Europese landen samenhangt om zich naar eigen wezen te kunnen handhaven en ontplooien. En zoals alle schaduw licht veronderstelt, meen ik het er voor te mogen houden dat de grote activiteit, die sindsdien aan de dag gelegd is om organisaties tot stand te brengen op Europese grondslag zowel voor het vreedzame gebruik van atoomenergie als voor een Gemeenschappelijke Markt, door de jongste ontwikkeling in het Midden-Oosten in de hand is gewerkt.

Ik zal bij deze ontwikkeling niet stilstaan, moeilijke vraagstukken hangen met deze verdragen samen, maar ik wil toch ook niet nalaten om in algemene zin mijn verheugenis uit te spreken dat naar het schijnt, voor West Europa nieuwe gezamenlijke toekomstperspectieven opdoemen. Opdoemen ook voor een Europees parlement waaromtrent ik mij wel kan vinden met wat minister Luns over de wenselijkheid en noodzaak daarvan, in zijn genoemde M.v.A. van 1 maart j.l. zegt. Niet dat het over en weer voor de betrokken landen eenvoudig is, om op zo vergaande wijze hun economische grondslagen aan elkander te verbinden. Ieder land met eigen geschiedenis, met eigen ontwikkeling en niet te vergeten Frankrijk met Afrika. Maar het is anderzijds ook zo, dat ook deze Europese ontplooiing niet los kan worden gezien van de Westerse strijd om zelfbehoud tegenover de Sowjet- dreiging, die zich ook in Afrika en ook in de honderden Sowjetdiplomaten in plaatsen als Kartoem openbaart.

Als extra schaduwzijde van de onjuiste methode volgens welke Frankrijk en Engeland tegenover Nasser met de Sowjet Unie op de achtergrond hebben geageerd, zie ik ook dat het interne ontbindingsproces achter het Ijzeren Gordijn, hoe evident ook uitgebarsten in Polen en Hongarije, toch in meerdere mate gestuit is kunnen worden dan wellicht anders mogelijk zou zijn geweest. Toch heeft de heldenstrijd der Hongaren niet alleen getoond, dat nergens ter wereld een koloniaal uitbuitingssysteem bestaat als achter het IJzeren Gordijn, maar tevens dat ook daar ondanks alle onderdrukking en gevangenschap socialisten de fakkel der vrijheid brandend houden, waarvan een vrouw als Anna Kethly het indrukwekkend symbool is.

Men etaleert niet ongestraft ten aanschouwe van de hele wereld zoals Kroetsjef heeft gedaan het beestachtig optreden van Stalin, om enkele maanden later dat dwangsysteem opnieuw te omhelzen.

En evenzeer is duidelijk geworden de kracht der logica waarmee Djilas, de vroegere vriend van Tito, heeft aangetoond dat een beetje loslaten van de automatische dogmatiek van het communisme, onvermijdelijk en consequent voert tot de Westerse, de gehoonde burgerlijke vrijheid.

Maar ik waarschuw voor de illusie, dat het zich voltrekken van die consequentie geleidelijk en zonder explosie zou plaats vinden. Trouwens zelfs in het tussen Oost en West zwalkend Joegoslavië, zit Djilas, voor het uiten van zijn eerlijke overtuiging in de gevangenis. Ik houd dan ook rekening met de mogelijkheid dat naarmate het Sowjetregime innerlijk onzekerder wordt, het gevaarlijke karakter daarvan zal toenemen. Een weloverwogen vastbesloten en hardnekkig voortgezet defensief beleid ten aanzien van de dreiging uit het Oosten acht ik daarom volstrekt noodzakelijk. Neen, de democratie is geen eenvoudige opgave, maar het is anderzijds toch wel weer tekenend, dat ook een Gomoelka in Polen niet ontkomt aan een, zij het gecamoufleerde, vorm van meer-partijen-stelsel. Trouwens waartoe het één-partij-stelsel leidt, is daar ook nog eens overtuigend in zijn rede van 20 oktober 1956 uiteengezet.

In de Poolse mijnen werd zondagsarbeid ingevoerd, soldaten en gevangenen werden gedwongen er in te werken en de produktie per arbeidsdag was in 1955 in vergelijking met 1938 afgenomen met niet minder dan 36%. Geen wonder dat Gomoelka de situatie waarin hij verkeert, tekent als die van een insolvabele bankroetier.

En in de Poolse landbouw is het al niet anders. De individuele bedrijven zegt Gomoelka in

die rede, gaven in 1955 16,7% meer opbrengst dan de coöperatie en 37,2% meer dan de staatslandbouwbedrijven.

En wat de Poolse woningbouw betreft, er werden in Polen onder het laatste zesjarenplan 370.000 woningen gebouwd, maar in diezelfde tijd zijn er, en ik citeer 'ongeveer 600.000 woningen in puin gevallen of bevinden zich in een erbarmelijke toestand.'

De oorzaken van de tragedie van Poznan verklaart Gomoelka dan ook uit de diepe ontevredenheid van de gehele arbeidersklasse, waartegenover hij met betrekking bij voorbeeld tot de mijn-industrie geen ander antwoord weet te stellen dan — van jaagsysteem gesproken — de noodzaak van sterker materiële prikkels tot produktiestijging. En voor de landbouw is zijn alternatief i.p.v. de communistische collectivisatie in feite niet anders dan het in vrijheid geordende boerenbedrijf.

En wanneer na dit alles Gomoelka uitroept: 'de afschaffing van de uitbuiting van de ene mens door de andere is dat wat onwrikbaar vaststaat in het socialisme' dan vraag ik mij werkelijk af of de onpeilbare ellende van het communisme achter het IJzeren Gordijn nu werkelijk noodzakelijk is, om tot dit inzicht te geraken.

Daartegenover moeten de schaduwzijden van het Westerse democratische stelsel zelfs in de ogen van een communist, verhoudingsgewijs gering worden geacht. Dat is het wat wij wel moeten concluderen, wanneer voor het eerst na zoveel jaren, een verantwoordelijk communistisch bewindsman, althans voorzover de binnenlandse situatie betreft, openhartig de feiten waagt te etaleren. Is het wonder dat ook de Italiaanse socialist Nenni conclusies heeft getrokken en beschaamd zijn Stalin- prijs heeft teruggezonden, om de democratische socialisten Saragat en Mateotti de hand te kunnen reiken.

In zijn rede van 29 november 1956 zegt Gomoelka 'Polen is niet sterker geworden door deze grote hoeveelheid partijen, die elkander verscheurden.'

Ik wil het gaarne geloven, maar het geeft te denken, dat het communistische systeem zelfs de produktieprestaties van die toestand niet heeft kunnen evenaren. En al heb ik, ook in deze rede, voldoende begrip getoond dat ook de democratie, noch in binnen- noch in buitenlands beleid feilloos is, het feit blijft, dat geen ander dan het democratische systeem heeft kunnen leiden tot een rechtsorde, waarin het recht voor allen werkelijkheid kan worden. Het is daaraan dat wij bouwen en niet zonder succes, ja in vergelijking met elke andere methode, met een zeer groot succes, terwijl het ook beslist onjuist zou zijn om de activiteiten van politiek andersdenkenden alleen maar als negatieve factoren in het

ontwikkelingsproces te beschouwen: Integendeel, niet alleen Gomoelka begrijpt, dat de kritische krachten van anderen uiteindelijk een constructieve factor kunnen blijken te betekenen voor zoals hij het uitdrukt 'het socialistische patroon'.

Voor het socialisme is de vrijheid essentieel en de vrijheid betekent ruimte voor eigen maar ook voor anderer zienswijze. In die strijd van meningen en in die botsingen van belangen hangt het mede van onze eigen energie en toewijding af of die krachten zullen winnen welke ieder mens afzonderlijk een maximum aan levenskansen geven. Wij zoeken geenszins de situatie, dat wij en overwegend wij alleen het patroon zullen moeten bepalen, waarin het Nederlandse volksleven zich voor de toekomst zou moeten kunnen vinden. Integendeel niets is ons liever dan dat ook in andere groeperingen zoveel constructieve krachten zich zouden kunnen laten gelden, dat een voldoend aantal aanrakingsvlakken in het politieke leven van alle dag voorhanden zou blijken om met vereende krachten te bouwen aan een betere toekomst.

Natuurlijk ben ik mij bij dit alles bewust welk een onschatbaar voorrecht wij genieten te leven in een land waar, alle conservatieve krachten ten spijt, toch de democratie een traditionele waarde is, diep geworteld in de volksovertuiging. Ik begrijp ook, dat een democratische ontwikkeling verschillende fasen kent want ook de politieke mogelijkheden kennen hun ups en downs. Maar dat neemt de werkelijkheid niet weg, dat ook zij, die achter het Ijzeren Gordijn willen geraken tot een meer menselijk systeem zich meer en meer bewust zullen moeten worden dat ook zij daarvoor een ontwikkelingsgang en een scholing zullen moeten doormaken met alle moeilijkheden daaraan verbonden, zoals ons dagelijks deel is en waarvoor wij jaar in jaar uit onze strijd voeren. Dit geldt ook voor de jonge staat. Zeker waakzaamheid is nodig, steeds zijn er machten die de democratie slechts dulden zolang niet een wezenlijke verandering van het maatschappelijk bestel tot werkelijkheid wordt; machten die erop uit zijn de democratie te vernietigen zodra zij tastbaar tot welzijn van de massa van de bevolking gaat functioneren.

Wij mogen dan ook geen ogenblik aflaten om de staatsburger te doen verstaan wat de democratie voor hem betekent, welke mogelijkheden daarin voor hem zijn vervat en wij moeten ons keren tegen degenen die het systeem bij voorkeur zo ongelukkig mogelijk doen functioneren, waarvan onze formatiecrisis een symptoom was. Daarom juist behoeven wij een sterke en strijdbare partij met vele duizenden leden die bereid zijn hun krachten in te spannen voor de publieke zaak in hogere of lagere organen. Wij zullen voortgaan in alle

onbevangenheid te streven en te studeren naar al hetgeen dienstbaar kan zijn voor het algemeen welzijn van laag tot hoog.

Voort zullen wij gaan op de meest effectieve wijze de krachten te bestrijden die onder welke nobel en verheven schijnende motieven ook, in wezen de ontwikkeling van een rechtvaardige orde verhinderen of belemmeren.

Het is die geest van strijdbaarheid, welke de grote democratisch socialistische partij in Nederland bezielt op het congres in 1957, een jaar waarin geen verkiezingen plaats vinden, maar waarin niettemin de verdere ontplooiing onzer krachten even noodzakelijk is als zouden wij direct en onmiddellijk staan voor de hernieuwde bevestiging van onze toenemende kracht te midden van het Nederlandse volk.

Zo, partijgenoten, met het zoet der overwinning en onversaagd in tegenslag gaan wij voorwaarts naar nieuwe verten.

Hierna werd de middagzitting te half zes gesloten.